

AT SE HVER DAG I SAMMENHÆNG

Marianne Elbrønd

På social- og sundhedsskolerne uddannes medarbejdere, der med rette går under betegnelsen »ældreområdet frontmedarbejdere«. I et praksisforskningsprojekt »Det afhængige hverdagsliv« har en gruppe medarbejdere ved Social- og sundhedsskolen i Ringkjøbing Amt – Herning, lavet et case-baseret studie af ældre menneskers hverdage, som er et arbejdsmæssigt anliggende for andre. Formålet har været at belyse, hvordan hverdagen fungerer for ældre mennesker, der er afhængige af hjælp, og hvordan samspillet er mellem de ældres hverdagsliv og hjælpesystemernes arbejdspraksis. Artiklen beskriver nogle af de indsigter, som er fremkommet gennem projektet.

Forfatteren er Marianne Elbrønd, cand.psych. og leder af udviklingsafdelingen på Social- og sundhedsskolen i Herning, som er med i VEGA-netværket (Hverdagsliv og gamle).

Gerontologi og samfund 2001; 17, 1: 12–14

Ældresektoren påkalder sig stor opmærksomhed i disse år. Antallet af ældre og svage, ressourcekrævende gamle stiger. Der er mere end nogen sinde brug for et veludbygget og fungerende hjælpesystem, der kan bistå, når mennesker i den sidste del af livet stækkes og svækkes. Samtidig har der i disse år også været rettet kritiske blikke mod ældreomsorgen. Aviser og medier har ikke forsømt en lejlighed til at fortælle barske historier om ældre mennesker, der er blevet svigtet.

Den voldsomme debat i begyndelsen af dette årtusinde har bevirket, at ældreområdets problematikker og udfordringer er blevet synliggjort. Men reelt er disse problematikker og udfordringer ikke nye. Den virkelige udfordring for alle, der har berøring med ældreområdet – medarbejdere, ledere, kommuner, uddannelsessteder, private organisationer mv. – består derfor i hele tiden at holde grundigt øje med, hvordan livet og hverdagen konkret former sig for og opleves af mennesker, der er afhængige af hjælp. En sådan viden er fundamentet i det daglige arbejde, når en individualiseret, helhedsorien-

teret og sammenhængende hjælp skal tilrettelægges og realiseres.

VEGA – ET VIDENSKABENDE NETVÆRK

En skole, der uddanner til ældreområdet, kan med rette siges at have et særligt ansvar for at skabe den viden, som uddannelsen – og i næste instans praksisområdet – har brug for. Social- og sundhedsskoler tilhører den nederste del af det uddannelsesmæssige hierarki, hvor der ikke har været tradition for at koble undervisningsaktiviteter til egenproduktion af viden.

Et tiltrængt skub fik de mellemlange uddannelser i 1996, da Dansk Gerontologisk Selskabs bestyrelse tog initiativ til at etablere det såkaldte VEGA-netværk, der er et skole-samarbejde om forsøgs-, udviklings- og forskningsprojekter på ældreområdet. Fem skoler – heriblandt Social- og sundhedsskolen i Herning – har med konsulentbistand fra Knud Ramian lavet forskellige projekter, der alle handler om at skabe viden om hverdagsliv hos gamle¹.

Samtlige VEGA-projekter tager udgangspunkt i samme teoretiske referenceramme. Konkret udgøres rammen af arbejdsrapporter²⁻³, som ajourføres løbende, når nye ideer og indsigter opstår i kølvandet på de projekter, som i øjeblikket er samlet i VEGA-netværket og LIFO¹-netværket. Papirerne, der har været flittigt brugt i dette projekt, kan findes på internetadressen: <http://ceps.suite.dk>

VEGA- og LIFO-projekter har alle på forskellig måde til formål at finde ud af, hvordan velfærdssystemets medarbejdere kan blive bedre til at kigge bag om sygdomme, skavanker, problemer og dårligdomme og sætte *livet i fokus*.

Med økonomisk støtte fra Undervisningsministeriet og Sygekassernes Helsefond indledte skolen i Herning i april 1999 et samarbejde med to hjemmeplejedistrikter i Ringkjøbing amt. 16 lærere fra Social- og sundhedsskolen har over en periode på et lille års tid på skift fulgt med i hverdagen, som den forløber for en række ældre borgere og for personale, der er ansat på plejehjem, ældrecenter og i hjemmeplejen.

¹ LIFO står for »Liv i fokus« og er et parallelprojekt til VEGA – blot rettes opmærksomheden her mod det sindslidende menneske i hverdagen.

ET STILLE OPGØR

På sin vis kan projektet ses som et stille opgør mod det moderne videnskabsideal og den gængse forestilling om, at god praksis bygger på eller udspringer af abstrakt, almenkyldig viden, der kan omsættes i regler, procedurer og metoder, som praktikere kan omsætte til handlinger. Denne tankerække, der ligger til grund for megen traditionel undervisning og uddannelse, overser nemlig, at den gode praktiker besidder en praktisk visdom om sin egen arbejdspraksis, og at ethvert menneske besidder en praktisk visdom om sit eget liv, og at denne visdom er guld værd.

Projektet *Det afhængige hverdagsliv* har handlet om at sætte mere af den praktiske visdom på begreb og i den forbindelse afprøve en videnskabelig metode inden for ældreområdet, hvor viden skabes i samarbejde mellem skole og praksisfelt. Der er tale om en proces, hvor viden ikke 'dropes' ned ovenfra men vokser op nedefra.

Drivkraften bag projektet har således været en overbevisning om, at der uden for skolens mure – i de almindelige arbejds- og levestedsmiljøer – gemmer sig store læringsressourcer (næring til læring), som det blot handler om at bringe frem i lyset. I dette projekt har vi været på jagt efter spor, der kan vise vejen i retning af god hverdagsassistance til ældre.

OBSERVATIONER AF HVERDAGEN

Metoden har været at opsøge personer, der har erfaringer enten med at yde hjælp eller at få hjælp. Skolefolk har aflagt over hundrede besøg af 4–8 timers varighed i de to hjemmeplejedistrikter og har bl.a. fulgt med i, hvordan arbejdsdage ser ud for et bredt udsnit af de i alt 145 medarbejdere. Denne del af projektet omtales ikke direkte i denne artikel. Her præsenteres nogle af de indsigter, der er fremkommet ved, at 28 ældre mennesker mellem 69 og 96 år, der alle er afhængige af hjælp, blev kigget over skulderen en hel dag fra morgen til aften.

Gennem detaljerede observationer og samtaler med de ældre, er der skabt indblik i det rum, de lever indenfor, hvad de bruger deres tid på, og hvad de tillægger værdi og betydning.

HVERDAGSKURVER

Det er almindeligt at tage temperaturen på eller lave funktionsbeskrivelser af svækkede

Cand.psych. Marianne Elbrønd
Social- og sundhedsskolen
Gullestrupvej 10–12
7400 Herning
sosome@ringamt.dk

Figur 1
Tegning, der illustrerer hvor Søren
befinder sig i tid og rum i løbet af dagen.

personer for at få en fornemmelse af, hvordan deres tilstand er. I projektet er »temperaturen taget« på almindelige dage, som de forløber for 28 ældre mennesker, for at få indblik i – ikke deres kropslige tilstand – men i hvordan dage og tidsrum fungerer for den enkelte.

Der er således ikke tegnet feberkurver, men på baggrund af detaljerede observationer og samtaler med de ældre er der bl.a. udarbejdet 28 tegninger, som illustrerer, hvor den enkelte befinder sig i tid og rum i løbet af en dag (se figur 1). Der er hermed foretaget et skift væk fra en optagethed af at kategorisere personlige egenskaber eller kropslige tilstande hen mod en beskrivelse af hverdagens struktur og begivenheder.

Figuren illustrerer, således som den østrigske sociolog Alfred Schutz har udtrykt det, at mennesker lever i en tid-og-sted struktur, og at der til ethvert tidspunkt i menneskers liv hører et bestemt sted, hvortil der også knytter sig personer og ting. Ifølge Schutz er det kroppen og den placering, kroppen til enhver tid har, der danner et subjektivt center som mennesker organiserer verden ud fra⁴.

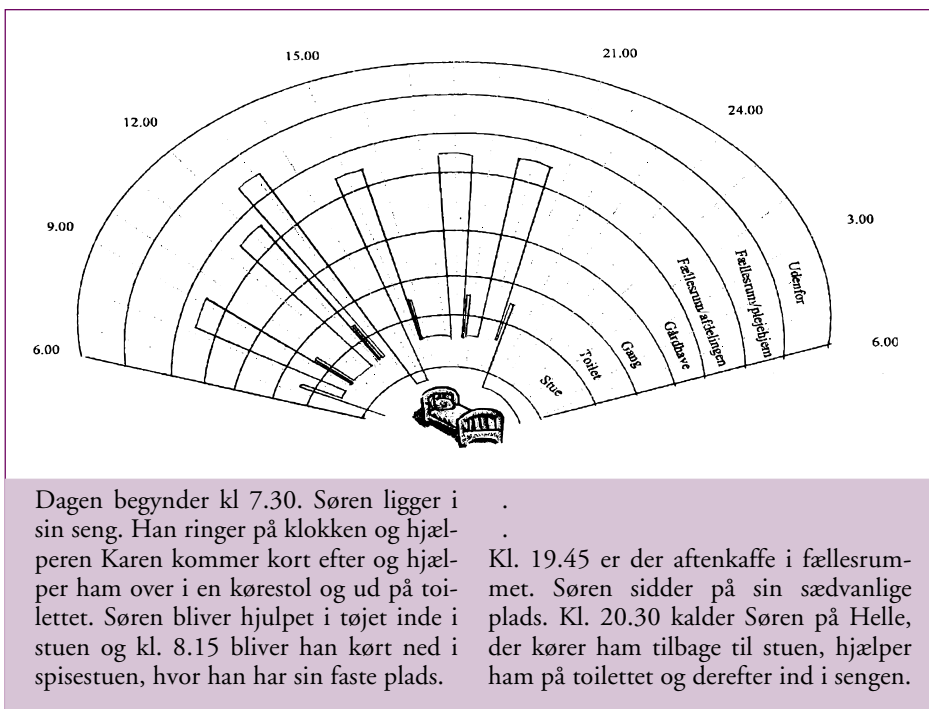
PRAKSISRELEVANTE BEGREBER

På baggrund af litteraturstudier og indsamlede data fra de 28 case-studier af hverdage, er der indkredset en række begreber, der kan bidrage til synliggørelse og forståelse af ældre menneskers hverdagsliv⁵. Disse begreber er *det daglige råderum*, *dagens orden* og *tidens fylde* (se figur 2).

I rapporten fremgår det endvidere, at de ældre var meget opmærksomme på samspillet med de enkelte hjælpere og hele hjælpe-kulturen. På baggrund heraf blev udledt tre centrale forhold som influerer på samspillet: *tydning*, *timing* og *tempo* (se figur 2).

SØRENS RÅDERUM

For at illustrere hvordan disse to sæt af begreber konkret er anvendt i forhold til studier af enkelt dage, relateres råderum i det følgende til Søren's dag. Søren er på undersøgelsestidspunktet 83 år og har boet på plejehjem i fire år. Han har et svageligt helbred og er helt afhængig af hjælp. Han er bl.a. blind og ude af stand til at gå, da han som følge af sukkersyge har fået amputeret det ene ben. På trods af sine handicaps har han en meget udadvendt og positiv livsindstil-



ling. I figur 1 er tegningen samt uddrag af en beskrivelse af Søren's dag gengivet.

Projektet har skabt indblik i enkeltpersoners oplevelser af kæden af tidsrum, der som perler på en snor strækker sig fra morgen til aften. For Søren handler det om, at han i samarbejde med velfærdssystemets hjælpere skal skabe sig en hverdag. De to parter ser forskelligt på de opgaver, der skal løses og måden, de skal løses på. For Søren afhænger meget af, om han kan mødes med sine hjælpere i en fælles forståelse – af situationen, af dagens muligheder og begrænsninger og af andet, der har betydning for ham i hverdagen.

Søren befinder sig på forskellige tidspunkter i løbet af dagen på forskellige steder i forskellige omgivelser. Alle steder og omgivelser udfordrer Søren's evne og vilje til at begribe og håndtere betingelserne. Det individuelle råderum kan nuanceres yderligere:

- *Det oplevede råderum* er Søren's evne til sansemæssigt og intellektuelt at afdække et konkret råderum og til at opfatte barrierer og muligheder i omgivelserne.
- *Det reelle råderum* er Søren's aktuelle fysiske formåen og hans mulighed for ved egen hjælp at bevæge sig og overvinde afstande samt håndtere ting og forhold i omgivelserne.
- *Det betingede råderum* er Søren's aktuelle evne til og mulighed for at få andres hjælp til at overvinde barrierer og udnytte muligheder i omgivelserne.
- *Det sociale råderum* dækker over Søren's muligheder for at indgå i sociale sammenhænge.
- *Det ønskede råderum* dækker over Søren's vilje til at udnytte de øvrige råderum.

Figur 2

Praksisrelevante begreber

Begreber, der kan være med til at synliggøre det upågtede hverdagsliv.

- **Det daglige råderum** handler om en persons samspil med konkrete omgivelser og vedkommendes mulighed for at råde over og beherske dem.
- **Dagens orden** handler om forløbet af dagens begivenheder, der f.eks. knytter sig til dagens opdeling i morgenstund, middagstund, eftermiddag, aften mv. og den kronologiske rækkefølge af forskellige begivenheder.
- **Tidens fylde** handler om det tiden bruges til – samværstid, alenetid, ventetid, spildtid, arbejdstid, fritid mv.

Begreber der kan være med til at belyse forhold, der påvirker samspillet mellem modtagere og givere af hjælp.

- **Tydning** handler om menneskers sansning, forståelse og vurdering af nuet.
- **Timing** handler om menneskers brug af tid og tagen hensyn til hvornår, hvilken tid bruges til hvad.
- **Tempo** handler om den fart, tilværelsens forskellige gøremål kan gøres i.



Sørens *oplevede råderum* påvirkes og begrænses af, at han er blind og derfor er afskåret fra en masse indtryk af omgivelserne. Han bestræber sig dog på at følge med, så godt han kan, og han nyder godt af en veludviklet hørelse og af sin åbne sociale indstilling til andre mennesker. Søren er meget afhængig af, hvor meget input han får i kontakten med andre, og af hvor opmærksom andre er på at omsætte de visuelle indtryk, der optræder i forskellige situationer, bl.a. skriftlige meddelelser og scenerier i omgivelserne til en form, han kan opfatte, hvis han ønsker det. Søren er selv meget opmærksom på, at han på grund af sit dårlige syn og sin lidt dårlige hukommelse er afskåret fra at opleve og dermed også at gøre mange ting.

Sørens *reelle råderum* påvirkes og begrænses således både af hans begrænsede oplevede råderum samt af det forhold, at han ikke kan gå, og at han ikke selv kan manøvrere rundt med sin kørestol, som han sidder i mange timer dagligt – enten på sin stue eller ved bordet i fællesrummet. Når blot han er i kendte omgivelser, og når mennesker omkring ham er opmærksom på hans handicaps og fx placerer tingene omkring ham på kendte pladser inden for en rimelig radius, så kan han fra sin stol takle mange forskelligartede gøremål uden de store problemer. Begrænsningerne i det reelle råderum giver særlig anledning til irritation, når Søren ikke har mulighed for at flytte sig hen, hvor han gerne vil være. En sådan situation opstår nogle gange, når Søren oplever, at han »strander« i fællesrummet efter måltiderne.

Når man ser på forløbet af en dag, så bidrager personalet ved flere lejligheder til, at Søren på trods af sine handicaps kan opretholde et vist *betinget råderum* inden for plejehjemmets vægge. Således hjælper personalet flere gange om dagen Søren med at få arrangeret sig i forhold til de nære omgivelser eller med at overvinde afstande. For Søren har det dog karakter af at være et discountagtigt råderum, for hans forestillinger om et *ønsket råderum* er mere vidtrækkende.

Han vil gerne i langt højere udstrækning end tilfældet er, deltage i fællesskaber med andre og altså have et større *socialt råderum*. Søren savner nogen at tale med og bl.a. beklager han, at personalet har så travlt. »*Bare de kunne tage sig tid til at snakke. Det betyder utrolig meget at få en lille snak – bare ti minutter.*« Dels vil han gerne udvide sit betin-

gede råderum til også at omfatte de nære omgivelser – uden for plejehjemmet i den friske luft, dels vil han gerne udnytte det råderum bedre, som potentielt er til stede for ham på plejehjemmet. Hans problem er imidlertid, at hans oplevede råderum ofte begrænses af det manglende syn og en lidt dårlig hukommelse. Søren udtrykker stor ærgrelse over, at han på grund af manglende information eller glemsomhed går glip af arrangementer, udflytter mm., der bl.a. kunne være med til at udvide hans sociale råderum. Søren har brug for personalets hjælp til at sanse og afdække et konkret råderum. Kun med deres hjælp vil han være i stand til at afdække muligheder og barrierer.

ÆNDRING AF PRAKSIS

Ved at lave casebaserede studier af hverdage, der er et arbejdsmæssigt anliggende for andre, er der konstrueret et mere sammenhængende og et mere detaljeret billede af dagens gang, end det de professionelle hjælpere sædvanligvis handler ud fra.

Sørens case viser, at hans dag er præget af mange og korte kontakter til personale. I alt har Søren mindst 13 kontakter til 8 forskellige hjælpere i løbet af dagen. Arbejdets organisering indeholder en risiko for, at ingen reelt har et mere sammenhængende og detaljeret kendskab til Sørens daglige tilværelse, og hvad den indeholder af betydningsfulde muligheder og begrænsninger. Selvfølgelig skal alle hjælpere ikke vide alt om alle, men nogle skal vide meget, ellers risikerer man, at det betydningsfulde i Sørens hverdag overses og forsvinder.

Når personalets kontakter til en beboer er få og korte, bliver det vanskeligt for dem at få en nuanceret forståelse af den enkelte beboer, og der er en risiko for at opmærksomheden rettes mod konkrete, afgrænsede opgaver og problemer, der skal løses. Det afspejler sig bl.a. i formidlingen på rapportmøder, i kardex, i vejledningssituationer eller i hjemmejournaler.

I det kommende år vil vores skole arbejde systematisk på finde en facon, der gør ældre menneskers usynlige og upåagtede hverdag til genstand for personalets arbejde. Konkret har vi ambition om at udvikle en kollektiv arbejdsstrategi, der kan bruges af social- og sundhedspersonale. Denne strategi skal bl.a. være kendetegnet ved:

- at den skærper medarbejderes evne til at se det interessante i det almindelige

- at den, ved bl.a. at introducere praksisrelevante begreber og billeddannende teknikker, giver næring til udvikling af en videnskabelig diskussionskultur i en medarbejdergruppe
- at den forpligter et medarbejderkollektiv til at have opmærksomheden rettet dels mod andre menneskers hverdagsliv og dels mod egen deltagelse i andres hverdag.

NYE PERSPEKTIVER

Udvikling af nye strategier, der nedtoner opmærksomheden mod problemer, skavanker og sygdomme til fordel for en opmærksomhed rettet mod det betydningsfulde i hverdagen, er værdifulde i en tid, hvor der fra flere sider formuleres ønsker og krav om en mere menneskelig og livsbekræftende ældrepleje.

På Social- og sundhedsskolen i Herning er grundsynspunktet, at man som medarbejder inden for ældreområdet *ikke* får en god forståelse af den enkelte ældre, hvis man ensidigt fokuserer på tilstande eller skavanker eller betragter vedkommende isoleret fra de sammenhænge, hvori livet udspiller sig – og har udspillet sig. Et ældre, svækket menneske, er en helt unik person, der behøver andres hjælp for at kunne fungere meningsfyldt i tid og rum.

Medarbejdere, der tager del i Sørens dagligdag, kunne med fordel flere gange dagligt overveje følgende spørgsmål: Er Søren her og nu givet nogle betingelser, som han kan håndtere – eventuelt med hjælp, således at han kan skabe sig gode, meningsfulde og sammenhængende stunder og forhåbentlig en god dag? ■

LITTERATUR

- 1 Ramian, K. Videnskabelig netværk. Center for evaluering, Psykiatrien i Århus Amt 2000.
- 2 Ramian, K. Livsmønstre hos gamle – en model for social aldring. Center for evaluering, Psykiatrien i Århus Amt 2000.
- 3 Ramian, K. Livsmønstrernes grundbegreber. Center for evaluering, Psykiatrien i Århus Amt 2000.
- 4 Schutz, A. Hverdagslivets sociologi. København. Hans Reitzel 1975.
- 5 Elbrønd, M. Det afhængige hverdagsliv. Casebaserede studier af hverdage, som er et arbejdsmæssigt anliggende for andre. Social- og sundhedsskolen i Herning 2000.